

Praktické aspekty integrace sluchově postižených dětí

Mgr. Jirí Langer, Katedra speciální pedagogiky PdF UP

V souladu se současnými speciálně pedagogickými trendy a změnami paradigmat speciálně pedagogické péče o děti se specifickými vzdělávacími a výchovnými potřebami, dochází rovněž u dětí se sluchovým postižením ke snahám tyto děti integrovat. Speciální pedagogika prochází v posledních letech velmi progresivním vývojem, jehož nedílnou součástí je i proces integrace. Účelem tohoto příspěvku není problematika obecného pojmu „integrace“, zaměřuje se pouze na některé praktické aspekty v integraci sluchově postižených dětí.

Při zmínce o zásadních změnách trendů ve speciální pedagogice během posledních let, nemůžeme opomenout zdůraznit výrazné změny v jedné z jejich disciplín – surdopedii, tedy vědní disciplíně, která se zabývá výchovou a vzděláváním osob se sluchovým postižením. Stejně jako u ostatních druhů postižení, i u sluchově postižených dětí zaznamenáváme poměrně časté integrační snahy.

Pravděpodobně nejvýraznějším a nejdůležitějším faktorem při integraci sluchově postiženého dítěte je **stupeň jeho postižení**. Nejúspěšnější integraci můžeme samozřejmě obecně předpokládat u dítěte nedoslýchavého, nejproblematictější bude integrace nejspíše u dítěte zcela neslyšícího, starou terminologií tzv. hluchého. Stupeň postižení sluchu totiž velmi zásadně ovlivňuje jeho komunikační kompetenci. Zatímco děti nedoslýchavé a děti s velkými zbytky sluchu jsou schopny za příznivých podmínek komunikovat se svým slyšícím okolím, u dětí neslyšících (a dětí s malými zbytky sluchu) je tato komunikační schopnost velmi silně omezena. Do úspěšnosti integrace pochopitelně významně zasahuje i celá řada dalších faktorů, jako např. osobní inteligenční předpoklady dítěte, rodina a okolí dítěte, osobnost učitele atd.

Nepostradatelnou složkou výchovně vzdělávacího procesu je **komunikace mezi učitelem a žákem**. Při kontaktu s neslyšícím dítětem si musíme uvědomit, že jeho přirozeným jazykem je znakový jazyk. Znakový jazyk neslyšících je totiž vizuálně-motorickým komunikačním systémem a s ohledem na povahu senzorického (smyslového) postižení sluchu, je svým charakterem pro komunikaci neslyšících nejvhodnější (což na zahraničních znakových jazycích prokázala řada výzkumů). Pokud se tedy setkáme s integrovaným neslyšícím dítětem, měli bychom respektovat specifika jeho postižení a jako komunikační systém bychom měli primárně používat **znakový jazyk**. Užívání znakového jazyka totiž znamená pro dítě nejlepší způsob, jakým může získávat informace. Musíme si rovněž uvědomit, že majoritní jazyk společnosti, v našem případě český jazyk, je pro neslyšící dítě ve většině případů málo srozumitelným a vlastně

cizím jazykem (právo na užívání znakového jazyka neslyšícími je dokonce zakotveno v zákoně¹). Vlastní znakový jazyk neslyšících a český jazyk mají zcela odlišnou gramatiku, která je dána jejich odlišnými vlastnostmi a odlišnou slovní, resp. znakovou zásobu. Problémy s porozuměním českému jazyku se následně objevují i při čtení psaného textu. Nelze si tedy myslet, že pokud podáme dítěti informaci v písemné formě, nahradíme tím zcela normální sluchovou cestu. Čtení neslyšících s porozuměním psanému textu je velmi složitým problémem a souvisí především s nezvládnutím a neosvojením jazyka majoritní společnosti. Cílem dnes používaných vzdělávacích systémů sluchově postižených dětí, tedy metod totální komunikace² a bilingvální komunikace³, je osvojení si většinového jazyka prostřednictvím znakového jazyka. Tyto metody jsou ovšem pro svou personální, technickou i odbornou náročnost pro integraci nepoužitelné.

Zaměříme se tedy na integraci dětí s takovou ztrátou sluchu, která jim neznemožňuje alespoň částečné vnímání mluvené řeči – na děti nedoslýchavé, případně na děti se zbytky sluchu. V běžném životě i při výchovně vzdělávacím procesu jsou pro děti s postiženým sluchu nepostradatelné nejrůznější technické **kompensační pomůcky**. Mezi nejznámější a nejpoužívanější patří tzv. **sluchadla**. Ta se dělí podle druhu zpracování signálu na sluchadla analogová a modernější digitální (řízená mikroprocesorem). Mnohem kvalitnější jsou sluchadla digitální, která dokáží potlačit okolní rušivé zvuky a zesilují pouze frekvence lidské řeči. Podle tvaru a konstrukčního řešení rozlišujeme sluchadla závěsná (nejrozšířenější – jsou zavěšena za uchem), zvukovodová, kanálová, krabičková, brýlová atd. Princip sluchadel spočívá jednoduše v tom, že zvuk, zachycený z okolního prostředí zesilují a takto zesílený jej miniaturním reproduktorem produkují do ucha. Na sluchadla mají nárok všechny sluchově postižené děti zdarma a jejich cena se pohybuje v řádu od několika tisíc korun až po několik desítek tisíc korun (čím je sluchadlo výkonnější a menší, tím vyšší je jeho cena). Přidělení a nastavení sluchadla podle potřeb dítěte provádí na základě několika velmi přesných audiometrických lékařských vyšetření odborný lékař – foniatr. Sluchadla ovšem tak, jako každé technické zařízení, potřebují základní údržbu (výměna baterie, výměna součástek, pískání sluchadla apod.), a proto by měl každý pedagog, se kterým přijde sluchově postižené dítě do kontaktu, tuto údržbu zvládat.

Další technickou pomůckou, která může najít poměrně značné uplatnění v integraci, jsou tzv. **infračervená a rádiová FM pojítka**. Stručně řečeno jde o soustavu mikrofону s vysílačem infračervených nebo rádiových signálů a jejich přijímačem. Z přijímače přebírá signál pomocí indukční smyčky sluchadlo, které jej dále produkuje už jako zvuk do ucha. Výhodou těchto

---

¹ Zákon č. 155/1998 Sb. O znakové řeči.

² Totální komunikace – vzdělávací systém, který využívá všech komunikačních prostředků, jako jsou znakový jazyk, prstová abeceda, reedukace sluchu atd., k osvojení si majoritního jazyka.

³ Bilingvální vzdělávání - dvojjazyčné vzdělávání, při kterém je informace dětem sdělena neslyšícím pedagogem nejprve v ryzím znakovém jazyce a poté napsána slyšícím pedagogem ve většinovém národním jazyce.

pojítek je především fakt, že díky mikrofonu, který je umístěn co nejbližší ústům mluvčího (většinou je připnut k oblečení), nedochází k tak výraznému přijímání rušivých zvuků z okolí, jako při použití samotného sluchadla. Pojítka se samozřejmě zkombinovat s více přijímači, které jsou nastaveny na stejnou frekvenci. Nevýhodou této sestavy je její cena, která se pohybuje v desítkách tisíc korun.

Jednou z nejmodernějších technických kompenzačních pomůcek jsou **kochleární implantáty**. Jde o vysoce konstrukčně složité a mikroprocesorem řízené přístroje, které jsou voperovány do vnitřního ucha, tzv. cochleí. Kochleární implantace je nevratný proces, při kterém jsou zcela zničeny veškeré fyziologické zbytky sluchu. Implantované dítě tedy musí implantát používat celý život, jinak bude zcela neslyšící (současná medicína již ovšem dokončuje vývoj implantátů, které fyziologické zbytky sluchu zachovají). Úspěšnou operací ovšem celý proces zdaleka nekončí, protože po lékařské rehabilitaci nastupuje intenzivní péče speciálně pedagogická (dítě se vlastně učí využívat jeden ze smyslů, který nikdy nevyužívalo). Nejvyšším stupněm úspěšné implantace je stav, kdy implantovaný člověk dokáže normálně telefonovat. Dosažení tohoto optimálního stavu však stále ještě je poměrně vzácné a závislé na mnoha faktorech. Protože počet provedených a úspěšných implantací ale stále vzrůstá, dá se očekávat, že děti s kochleárním implantátem budou stále častěji integrovány do běžných škol.

Zvláštní skupinou sluchově postižených dětí jsou **děti postlingválně ohluchlé**. Jsou to děti, u kterých došlo ke ztrátě nebo výraznému zhoršení sluchu až po osvojení si jazyka. U těchto dětí můžeme počítat se schopností porozumět psanému textu, je zde však nutné co nejdříve zahájit speciální péči pro osvojení komunikačních technik sluchově postižených. Postlingválně ohluchlých dětí školního věku je však velmi málo.

Každé dítě se zbytky sluchu a nedoslýchavé dítě je i při použití nejmodernějších technických pomůcek nuceno nespolehat se pouze na sluchovou kontrolu, ale potvrzovat si přijímanou informaci vizuální percepcí – tzv. odezíráním. **Odezírání** je integrální součástí všech komunikačních a vzdělávacích systémů sluchově postižených včetně znakového jazyka a nevědomky je při komunikaci používají i slyšící lidé (např. při komunikaci v rušném prostředí, při hovoru více lidí současně atd.). Zatímco slyšící lidé používají odezírání jako jeden z doplňků při komunikaci, pro sluchově postižené je často jedinou možností, jak druhému člověku porozumět.

Na úspěšnost správného odezírání má vliv několik vnějších a vnitřních podmínek. Mezi **vnitřní podmínky** patří např. předpoklady dítěte odezírat⁴, rozsah slovní zásoby, věk dítěte, momentální psychický stav atd. Zde je nutné zdůraznit, že odezírání je neuvěřitelně psychicky i

---

⁴ Představa, že každý neslyšící umí automaticky odezírat, zdaleka neplatí. Schopnosti odezírat se neslyšící učí dlouhodobým a intenzivním tréninkem a pokud k nemá neslyšící člověk k odezírání dispozice, nikdy se dokonale odezírat nenaučí.

fyzicky vyčerpávající činnost a po zhruba patnácti minutách intenzivního odezírání dochází k výrazné ztrátě schopnosti odezírat. Trénovaní neslyšící lidé jsou sice schopni udržet pozornost déle, i tak je ale odezírání velmi vyčerpává.

Mezi **vnější podmínky** patří např. vzdálenost mezi mluvčím a dítětem, zřetelná artikulace mluvčího a intenzita osvětlení. Učitel, od kterého je odezíráno, musí bezpodmínečně dodržovat několik zásad, aby byly optimální vnější podmínky zaručeny. Nikdy nesmí hovořit, pokud je otočen zády ke třídě (když píše na tabuli), nesmí chodit mezi lavicemi, nesmí se nacházet před zdrojem světla (např. před oknem), musí mluvit přirozeným tempem, výrazně ale nikoli přehnaně artikulovat, nesmí používat dítěti neznámá slova⁵, nesmí v rozhovoru přeskakovat mezi tématy atd. Zásad, které by neměl učitel v komunikaci se sluchově postiženým žákem porušovat je skutečně velké množství a pro „nenavyklého“ učitele je velmi těžké, si je všechny jen uvědomit.

Při výchovně vzdělávacím procesu sluchově postiženého dítěte musí učitel rovněž dodržovat obecné **surdopedické zásady**, mezi které patří především zásada komunikativnosti, názornosti, systematickosti a časté procvičování a opakování. Obdobné zásady jsou pochopitelně dodržovány i při výuce slyšících dětí, při výuce sluchově postižených však platí dvojnásob. Zcela samozřejmá je nutnost úzké a konstruktivní **spolupráce** učitele i vedení školy s rodinou dítěte, pracovníky příslušného Speciálně pedagogického centra pro sluchově postižené, lékaři a dalšími odborníky. Otázkou je případné využití asistentů při vzdělávání integrovaných sluchově postižených dětí. Sluchově postižené dítě, které potřebuje odezírat, nemůže logicky současně zapisovat do sešitu, takže bez asistenta bude jen velmi těžko mít stejný přístup k informacím, jako ostatní slyšící děti. Těžce sluchově postižené dítě (neslyšící nebo s malými zbytky sluchu), které je odkázáno na znakový jazyk, bude potřebovat v ideálním případě asistenty dva. Jeden bude zapisovat poznámky a druhý bude muset být kvalifikovaným tlumočnickem znakového jazyka. Největší slabina této varianty se nabízí – kdo to zaplatí?

Integrace sluchově postižených dětí je samozřejmě možná a žádoucí. Je ovšem nutné rozhodovat o případné integraci přísně individuálně a za spolupráce všech zainteresovaných složek (dítěte, rodičů, pedagogů, speciálních pedagogů –surdopedů, psychologů, lékařů atd.). Integrace těžce sluchově postižených dětí (neslyšících a s malými zbytky sluchu) je ovšem proveditelná pouze s velkými potížemi a je třeba vždy velmi zodpovědně zvážit, zda se integrace pro dítě jeví jako lepší varianta, než docházka do speciální školy pro sluchově postižené. Naproti tomu děti nedoslýchavé, popř. s velkými zbytky sluchu za dodržení zmiňovaných zásad a podmínek, integrovat lze velmi úspěšně.

---

⁵ Slovo, které nemáme ve své slovní zásobě, nejsme schopni odezřít.

Bezproblémová integrace dítěte v období školní docházky (na základní i střední školu), ovšem ještě stále neznamená, že je „vyhráno“. Problém může nastat později, při samotné socializaci a enkulturaci sluchově postiženého dospívajícího člověka. Minorita sluchově postižených se od ostatních druhů postižení liší svým odlišným způsobem komunikace – nekomunikují většinovým jazykem, ale vlastním znakovým jazykem. Osobně znám několik sluchově postižených osob, které byly zcela nebo téměř bezproblémově vzdělávány v integrovaných podmínkách a v určitém období života se musely rozhodnout, zda se budou hlásit k Neslyšícím⁶ nebo slyšícím. Jejich sluchový handicap jim totiž i přes maximální snahu nedovoluje vést normální život. Stačí, aby podmínky při komunikaci byly trochu ztížené (přítmí, hlasité okolí, hromadná diskuse) a již se mohou objevit dílčí, ale opakující se komunikační obtíže. Nejsou tedy plnohodnotnými členy dané sociální skupiny přesto, že se její ostatní členové snaží vycházet vstříc. „Cesta zpět“ mezi Neslyšící již však může být uzavřena neznalostí znakového jazyka a následnou neschopností s neslyšícími komunikovat. U takového sluchově postiženého člověka se poté objevují problémy s uvědoměním si vlastní identity a další psychické problémy. Některým integrovaným nedoslýchavým se však po velké snaze „návrat“ do komunity Neslyšících podařil natolik, že jsou jejími zcela plnoprávními a za své znalosti a dovednosti respektovanými členy. Obdobně jsou nesporné a obdivuhodné příklady zcela neslyšících osob, které se i přes svůj velmi těžký handicap dokázaly zcela začlenit do majoritní společnosti.

Použitá a doporučená literatura:

1. kolektiv autorů, *Školská integrácia sluchovo postihnutých detí a mládeže (Zborník referátov z odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou, Lučenec 26.-27. jún 2001)*. 1. vydání, Bratislava: The British Council, 2001. 210 str.
2. BAREŠOVÁ, J., HRUBÝ, J. *Didaktické a technické pomůcky pro sluchově postižené v MŠ a ZŠ*. 1. vydání, Praha: Septima, 1999. 24 str. ISBN 80-7216-105-9
3. FREEMAN, R. D., CARBIN, C. F., BOESE, R. J. *Tvé dítě neslyší?* 1. vydání, Praha: FRPSP, 1992. 359 str.
4. HRUBÝ, J. *Průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu I*. 2. vydání, Praha: FRPSP, 1999. 396 str. ISBN 80-7216-096-6
5. HRUBÝ, J. *Průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu II*. 1. vydání, Praha: FRPSP, 1998. 328 str. ISBN 80-7216-075-3
6. JANOTOVÁ, N. *Kapitoly o integraci sluchově postižených dětí*. 1. vydání, Praha: Septima, 1996. 31 str. ISBN 80-85801-81-7

---

⁶ Neslyšící – velké „N“ je použito záměrně, označují se tak sluchově postižení lidé, kteří se považují za členy komunity.

7. JANOTOVÁ, N., SVOBODOVÁ, K. *Integrace sluchově postiženého dítěte v mateřské a základní škole*. 2. vydání, Praha: Septima, 1998. 64 str. ISBN 80-7216-050-8
8. PULDA, M. *Integrovaný žák se sluchovým postižením v základní škole*. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2000.

Mgr. Jiří Langer ml.
Katedra speciální pedagogiky
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého
Žižkovo nám. 5
Olomouc, 771 40
Tel: 585 635 322
e-mail: Lubeck@email.cz
Langerj@pdfnw.upol.cz